

“ISKRY” – GŁOS POLSKIEJ MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ NA LITWIE

Joanna Gomoliszek

ABSTRACT

The Polish-Lithuanian relations in the 20-year-long interval period between the World Wars were extremely difficult and controversial. The reasons behind this were of historical and legal nature. The politics of the independent Republic of Lithuania (1918-1940) were mainly aimed at restricting the position of the Polish minority. Under these circumstances the Poles were struggling to sustain their national identity by means of, for example, establishing various organizations of cultural and educational profile. Such initiatives were undertaken within the students' society at the University of Kovno (Kaunas). Polish students participated vigorously in the university's activities. Throughout the years, starting with 1927, they were elected to Students' Representative body and from the 1st of April 1927 they issued their own periodical by the title of "Iskry" ("Żeżirbos", "The Sparks").

KEY WORDS: Polish-Lithuanian relations, interwar period in Lithuania, Polish minority in Lithuania, Republic of Lithuania (1918-1940), national identity, "Iskry", Polish academic youth.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami specifinių, t. y. komplikuoūtų ir kontroversinių lietuvių ir lenkų santykių tarpukario Lietuvos laikotarpiu tyrimų medžiaga. Šių santykių priežastys turi savo istorines priežastis. Lietuvos Respublikos (1918–1940) vidaus politika nebuvo palanki lenkų tautinės mažumos atžvilgiu. Tai skatino lenkų tautinio identiteto savivokos stiprėjimą bei jų nacionalinės savivarbos jausmus. Socialine šios situacijos išraiška galima įvardyti ir aktyvų įvairių lenkų kultūros bei švietimo organizacijų bei institucijų kūrimąsi minėtu laikotarpiu. Kauno (Vytauto Didžiojo) universiteto lenkų tautybės studentai taip pat buvo iniciatyvūs ir 1927 m. balandžio mėn. išleido savo periodinio laikraščio „Iskry“ („Žežirbos“) pirmąjį numerį. Šis leidinys yra šiame straipsnyje pateikiamų tyrimų šaltinis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lenkijos ir Lietuvos santykiai, tarpukario Lietuva, lenkų tautinė mažuma Lietuvoje, Lietuvos Respublika (1918–1940), tautinis identitetas, „Žežirbos“, lenkų studentija.

*Dr. Joanna Gomoliszek, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Faculty of History, Institute of Information Sciences and Book Studies
Department of Study of the Press, Gagarina str. 13a, PL 87-100 Toruń, Poland
E-mail: jogo@umk.pl*

Stosunki litewsko-polskie w dwudziestoleciu międzywojennym należały do niezwykle trudnych i kontrowersyjnych. Zdecydowały o tym w głównej mierze racje historyczno-prawne. Polityka niepodległej Republiki Litewskiej (1918-1940) zmierzała między innymi do ograniczania roli polskiej mniejszości. Pomimo, jednak, jak napisał F. Lenkutis –

... celowej polityki przeciwpolskiej i srożącego się nieustannie terroru, [...] tamtejsze społeczeństwo polskie stoi wytrwale przy sztandarze narodowym, utrzymując mimo wszystko placówkę swej pracy społeczno-kulturalnej (Lenkutis 1930:7).

Polacy starali się utrzymać swoją narodową tożsamość, tworząc na przykład rozmaite organizacje o charakterze kulturalno-oświatowym. Najważniejszą z nich było Towarzystwo Popierania Kultury i Oświaty wśród Polaków na Litwie „Pochodnia”, utworzone 1 września 1924 r. Towarzystwo „Pochodnia” posiadało kilka oddziałów rozmieszczonych na terenie kilkunastu miejscowości o przewadze ludności polskiej (Krajewski 1998:41). Ponadto w różnych środowiskach istniały inne towarzystwa, organizacje, kluby sportowe czy też pisma polskie (Lenkutis 1930:7)¹.

¹ Autor wymienił następujące tytuły: dziennik: „Dzień Kowieński”, tygodniki ludowe „Chata Rodzinna” i „Dzwon Świąteczny”, dwa miesięczniki „Poradnik Rolnika” – fachowy i „Iskry” – organ młodzieży akademickiej.

Jednym z terenów narodowej działalności Polaków był Uniwersytet w Kownie (Ochmański 1982:331-332)². Polscy studenci brali czynny udział w życiu litewskiej uczelni (Makowski 1986:210)³. Organizacją zrzeszającą młodzież akademicką pochodzenia polskiego na Litwie było Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego (ZPSUL), działające od 3 grudnia 1925 r. Wraz ze zmianą nazwy uczelni organizacja została przemianowana na Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie (ZPSUWW). Zjednoczenie było prężnym ośrodkiem, świadczyć o tym mogła chociażby wyraźnie zwiększająca się liczba członków (pod koniec 1926 r. należało do niego 80 studentów, natomiast osiem lat później szacowano, iż zjednoczenie liczyło 182 żaków) (Tomaszewski 2005). Pod patronatem zjednoczenia wydawano czasopismo „Iskry” („Żieźirbos”), znajdujące się pod wpływem orientacji zachowawczej Polaków na Litwie tzw. „krajowców”. Twórcy periodyku mieli ambicje stworzenia dla młodzieży akademickiej platformy wymiany myśli i poglądów zarówno w sprawach polityczno-narodowościowych, organizacyjnych, jak i kulturalnych.

„Iskry” ukazywały się w Kownie od 1 kwietnia 1927 roku najprawdopodobniej do roku 1934 (Jackiewicz 2003)⁴. Trudno jednoznacznie powiedzieć ile w sumie numerów pisma opublikowano, bowiem periodyk nie posiadał numeracji ciągłej⁵. Pierwszym redaktorem-wydawcą był Ksawery Narkiewicz (Jackiewicz 2002:139), z czasem funkcję tę piastowali także: (od października 1927 r.) Stanisław Radecki-Mikulicz (Jackiewicz 2002:132) i (od listopada 1929 r.) Michał Ukiński (Jackiewicz 2002:221), choć jak twierdził Mieczysław Jackiewicz (Jackiewicz 2003:133) – faktycznymi redaktorami pisma byli: Zygmunt Ugiński (Jackiewicz 2002:221) i Alfons Bojko (Jackiewicz 2002:21-22).

Początkowo „Iskry” ukazywały się jako „Dwutygodnik młodzieży akademickiej”, dość szybko jednak częstotliwość pisma uległa zmianie, stąd też w październiku 1927 roku nastąpiła korekta w podtytule wydawnictwa – „Miesięcznik polskiej młodzieży akademickiej Litwy”. Zgodnie z zapewnieniami redakcji, której adres mieścił się w Kownie, na ulicy Orzeszkowej 12, miesięcznik ukazywał się za zezwoleniem cenzury wojennej z przerwą wakacyjną: lipiec – wrzesień. Jego nakład nie przekraczał 700 egzemplarzy.

² Załącznikiem tej litewskiej uczelni były wyższe kursy naukowe, powstałe w 1920 r. z inicjatywy społecznej. Uroczyste otwarcie Uniwersytetu Litewskiego w Kownie nastąpiło w czwartą rocznicę proklamowania niepodległości Litwy, czyli 16 lutego 1922 r. Uniwersytet Litewski składał się z 6 wydziałów: teologiczno-filozoficznego, humanistycznego, prawnego, matematyczno-przyrodniczego, medycznego i technicznego. Pierwszym rektorem Uniwersytetu Litewskiego został J. Šimkus. Długoletnim rektorem w latach 1927-1928, 1933-1936, 1936-1939 został Polak litewski Michał Römer, znakomity uczony w zakresie teorii państwa i prawa. Ważnym wydarzeniem w działalności litewskiej uczelni był rok 1930, w którym uniwersytet przemianowany został na Uniwersytet im. Witolda Wielkiego. Stało się to w pięćsetną rocznicę zgonu wielkiego księcia litewskiego.

³ Zdaniem autora według oficjalnych danych litewskich na Uniwersytecie w Kownie studiowało: w 1923 roku – 9 Polaków; w 1924 roku – 18 Polaków; w 1925 roku – 35 Polaków; w 1926 roku – 66 Polaków; w 1929 roku – 85 Polaków; w 1930 roku – 88 Polaków; w 1931 roku – 89 Polaków; w 1932 roku – 117 Polaków; w 1933 roku – 115 Polaków; w 1934 roku – 84 Polaków; w 1935 roku – 89 Polaków; w 1936 roku – 82 Polaków; w 1937 roku – 66 Polaków; w 1938 roku – 54 Polaków. Średnio w latach 1923-1938 Litwini na Uniwersytecie Kowieńskim stanowili od 69–79%, Polacy od 0,8–2,5%, Niemcy – 0,3–1,5%, Żydzi – 26–28% (w latach 1923-1932; 15–20% w latach 1933-1938).

⁴ Autor uznał za datę kończącą edycję „Iskier” 18 VI 1934 r. Innego zdania jest Jacek Gzella oraz Patryk Tomaszewski. Por.: Gzella 1997:75; Tomaszewski 2005:34.

⁵ Autorka przypuszcza, że liczba ta oscyluje w granicach 60 numerów.

W pierwszym numerze dwutygodnika opublikowano deklarację programową, w której stwierdzono, że „Iskry” mają:

... być głosem młodzieży akademickiej, stać się łącznikiem pomiędzy nią a starszym pokoleniem oraz pomiędzy nią a resztą młodzieży polskiej kraju – młodzieżą szkolną i pozaszkolną, służyć wreszcie za spójnię, łączącą rozrzucone po wszystkich prawie państwach Europy grupy akademików Polaków z Litwy w jedną rodzinę⁶.

„Iskry” nie spotkały się jednak z serdecznym przyjęciem przez czytelników, donosił o tym między innymi autor ukrywający się pod pseudonimem K-mierz, który w nr 7 napisał:

Jak „Iskry” zostały przyjęte przez większość młodzieży? Odpowiedź na to pytanie jest dziś publiczną tajemnicą. Ilość prenumeratorów z zagranicy sięga 10 osób, młodzież krajowa nie różni się pod tym względem od swych zagranicznych kolegów. Stosunkowo najmniej zainteresowania okazało społeczeństwo starsze⁷.

Przyczyn tego stanu rzeczy dopatrywano się między innymi w dość wąsko rozwiniętym wachlarzu tematycznym, nieciekawej redakcji materiałów oraz braku interesującej, wyraźnej wizji programowej pisma.

Redakcja periodyku szybko zareagowała na tę krytykę i w następnym numerze zamieściła artykuł zatytułowany „Do kolegów i koleżanek”:

Po miesięcznej przerwie „Iskry” zaczynają wychodzić w dalszym ciągu. Wznowienie ich zostało podjęte w myśl odnośnej uchwały Zjazdu polskiej młodzieży akademickiej Litwy, jaki się odbył dn. 27-28 sierpnia r. b. w Kownie. Losy naszego pisma były przedmiotem nader ożywionej dyskusji na Zjeździe, który zaproszono do wypowiedzenia się, czy wydawnictwo ma być zawieszono czy też prowadzone nadal. Mimo dość ostrej krytyki, przytłaczająca większość postanowiła je kontynuować. [...] Dało się słyszeć na Zjeździe głosy, że pismo nasze nie ma widoków rozwoju, wskazywano na przykłady, gdy organy o wiele liczniejszych, lepiej zorganizowanych i rozwiniętych zrzeszeń akademickich nie mogły się utrzymać. Zapomniano przytem jednak, iż nigdy bardziej niż w danym wypadku „comparaison n'est pas raison” (porównanie nie jest udowodnieniem). Żyjemy w zupełnie odrębnych, nadzwyczajnych, niesłychanych warunkach, które każą, byśmy w chwili tak poważnej, gdy jest postawiona na kartę sprawa narodowa, nie zaniedbali niczego, coby mogło ku jej obronie posłużyć. Winniśmy wszyscy, całe społeczeństwo, starzy i młodzi, wielcy i mali, zmobilizować siły swego ducha.

Pismo nasze nie ma pretensji do przewodzenia w galowym mundurze, – niech idzie ono do okopów, jak zwykły szeregowiec, w szarym połowym płaszczu, lecz niech idzie! Nie jest ono wyrazem ambicji pewnej grupy społecznej ani ambicyjek osobistych, lecz wyrazem **potrzeby**. W potrzebie tej pragniemy dać z siebie snop iskier dobrej i bezinteresownej woli, iskier płomiennej wiary, iskier odwagi i świeżych sił tam, gdzie ich brak. W chwili zaś gdy światła i blaski są zewsząd tłumione, każda iskra jest cenną. W ten sposób rozumiejąc rolę naszego pisma i z tych szczytów oceniając jego pracę, Zjazd, jakkolwiek będąc dopiero pierwszą próbą zjednoczenia młodzieży akademickiej w zorganizowany zastęp, dał dowód głębszego i dojrzałego zrozumienia zadań chwili bieżącej w życiu naszego społeczeństwa⁸.

Od tego numeru (nr 8 z X 1927 r.) „Iskry” zaczęto wydawać w cyklu miesięcznym. Nowy redaktor-wydawca – St. Radecki-Mikulicz kontynuował linię programową swego poprzednika. W periodyku zdecydowanie dominowały dwa bloki tematyczne; pierwszy skoncentrowany na sprawach organizacyjnych, drugi – kulturalno-literackich. Bardzo często opisywano zagadnienia

⁶ Słowo wstępne. 1927, *Iskry* 1:1.

⁷ K-mierz. 1927. Do młodzieży! *Iskry* 7:1.

⁸ Do kolegów i koleżanek. 1927, *Iskry* 8:1.

związane *stricte* ze Zjednoczeniem Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego⁹ oraz zjazdami polskich działaczy¹⁰. Niekiedy redakcja pisma świadomie przekładała wydanie periodyku na czas przedzjazdowy, jak miało to miejsce na przykład w czerwcu 1928 r. W artykule redakcyjnym napisano wówczas:

Coraz częściej zarysowują się dwa kierunki organizacyjne, dwa odrębne światopoglądy – korporacyjny i pozakorporacyjny. Nie będziemy tu rozstrząsać, który z tych kierunków bardziej odpowiada naszym warunkom życiowym, tradycjom narodowym, - istocie rzeczy nic to nie pomoże. Fakt jest faktem i obecnie najwyższy czas myśleć o tem, jak zapobiec ewentualnym tarciom jak uzgodnić oba kierunki w pracy p r o p u b l i c o b o n o¹¹.

Twórcy pisma usiłowali w ten sposób zachęcić polską młodzież akademicką do zdecydowanie większej aktywności politycznej. W tym też celu zamieszczano na łamach miesięcznika materiały agitacyjno-polityczne. H. Żymont apelował o stworzenie deklaracji ideowej, odpowiadającej młodym ludziom i czasom, w jakim przyszło im żyć:

Możemy i musimy – napisał – zdobyć się na swój własny – jasny, a realny, program ideowy, by społeczeństwo знаło cele i hasła, o urzeczywistnienie których walczyć będą ci z naszego pokolenia, którzy opuszczając ławę akademicką zaczną już wkrótce stawać do pracy społecznej na ojczystym zagonie oraz w imię których w organizacji akademickiej będzie prowadzona praca wychowawcza¹².

W podobnym duchu utrzymany był artykuł K-mierza. Podkreślił on konieczność stworzenia jednej organizacji akademickiej zrzeszającej wszystkich Polaków, albowiem jak stwierdził autor –

... wypada również, by młodzież akademicka, śledząc bacznie bieg życia publicznego w kraju, wyrabiała sobie sąd i zabierała głos w żywotnych dla naszego społeczeństwa sprawach¹³.

O większe „uspołecznienie” młodzieży apelowano w artykułach: „Nasze oblicze społeczne”¹⁴, „Uspołecznienie młodzieży”¹⁵, „O świadomość i aktywizację”¹⁶ czy „Naczelny obowiązek”¹⁷.

Dość mocno zarysowany był również drugi wspomniany blok – kulturalno-literacki. Stałym elementem pisma był cykliczny dział „Życie kulturalne”, w którym informowano o wszelkich

⁹ Tuber 1927. Kilka uwag o Zjednoczeniu Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego, *Iskry* 1:5-6; Zjednoczenie Polaków Studentów U.L., Odezwa Zjednoczenia Polaków Studentów U.L. w sprawie wyborów do Przedstawicielstwa. 1928, *Iskry* 7:15-16; H. Żymont 1928. Nowe Przedstawicielstwo Studentów U. L., *Iskry* 8:1-2; H. Żymont 1929. Wymowne milczenie, *Iskry* 3-4:3-4.

¹⁰ H. Żet 1927. Pierwszy Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej w Litwie, *Iskry* 8:2-5; Homo novus 1927. O zjazd i nie tylko o zjazd, *Iskry* 4:4; H. Żymont 1927. Zjazd polskich działaczy akademickich dawnych i obecnych, *Życie studenckie*, *Iskry* 9:2-4; Na progu II-go Zjazdu, 1928, *Iskry* 5:1; A. B. 1928. Po Zjeździe, *Iskry* 6:1-2; H. Żet 1928. II Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, *Iskry* 6:2-7; Na III Zjazd. 1929, *Iskry* 6:1-2.

¹¹ Wydanie obecnego podwójnego Nr. „Iskier” za maj i czerwiec redakcja celowo odłożyła na czas przedzjazdowy. 1928, *Iskry* 5:2-3.

¹² H. Żymont 1928. Uwagi na czasie, *Iskry* 4:2-3.

¹³ K-mierz 1927. Najbliższe zadania, *Iskry* 2:1-2.

¹⁴ Nasze oblicze społeczne. 1932, *Iskry* 3-4:1-2.

¹⁵ Tuber 1927. Uspołecznienie młodzieży, *Iskry* 4: 1-2.

¹⁶ O świadomość i aktywizację. 1933, *Iskry* 5: 1-2.

¹⁷ Naczelny obowiązek. 1931, *Iskry* 4:1.

istotnych wydarzeniach teatralnych, literackich oraz artystycznych. Młodzież akademicka drukowała w „Iskrach” zarówno swoje artykuły o literaturze i kulturze¹⁸ jak i utwory poetycko-literackie. Najlicniejszym zbiorem wierszy zamieszczonym na łamach pisma pochwalić się mógł Tadeusz Alb., a raczej ukrywający się pod tym pseudonimem A. Bojko¹⁹. Z kolei specjalistką w pisaniu felietonów była Aurelia Nagurska²⁰. Miesięcznik starał się utrzymywać wysoki poziom literacki. Z periodykiem współpracowali i drukowali materiały (pod różnymi pseudonimami) znani w Kownie działacze, literaci i intelektualiści. Oprócz wymienionych wspomnieć można także o Czesławie Stefanowiczu, Tadeuszu Cywińskim, Zygmuncie Ugiańskim, Zygmuncie Kościalkowskim, Tadeuszu Nagurskim, Olgierdzie Jerzym Paszkiewicz czy Norze Walickiej (Jackiewicz 2003:135).

Ponadto zawartość tematyczną „Iskier” uzupełniały stałe działy, takie jak: „Życie studenckie”, „Ze sportu”, „Listy z zagranicy” oraz „Wolna trybuna”. Taki profil miesięcznika nie wszystkim odpowiadał, stąd też w 1930 r. zarzucono „Iskrom”, iż były pismem tylko dla nielicznych:

Obecnie „Iskry” są tylko dla humanistów; oni też tylko je mogą zasilać swymi artykułami. Tymczasem cała prawie młodzież akademicka zagranicą pobiera wykształcenie ściśle fachowe, nie mając wspólnego z literaturą. Niejeden chciałby się podzielić nabytymi tu wiadomościami, chciałby uczynić zadość ciągłym nawoływaniom z Kowna o artykuły, tymczasem jednak do obecnych „Iskier”, noszących charakter ściśle literacki, artykuły fachowe zupełnie się nie nadają. Streszczając wszystkie te uwagi, wysuwa się następujący wniosek: „Iskry” muszą rozszerzyć swoje ramy, przyjmując wszystkie artykuły fachowe, lecz niezbyt specjalne, zrozumiałe dla ogółu²¹.

Rzeczywiście profil miesięcznika pod koniec 1930 r. uległ niewielkiej metamorfozie. Niemalże z kolejną zmianą redaktora prowadzącego (tym razem „ster” pisma przejął M. Ukiński) zmodyfikowano format „Iskier”. Periodyk w roku akademickim 1929-1930 publikowano na jednostronnie drukowanych kartach formatu A4 (wcześniejsze numery charakteryzowały się formatem 24 x 17 cm). Pod względem treściowym można powiedzieć, że miesięcznik starał się być pismem bardziej wszechstronnym. Redakcja usiłowała zainteresować czytelnika sprawami ważnymi i zmusić odbiorcę do reakcji. Często sztuka ta się udawała i na łamach „Iskier” dochodziło do ciekawych polemik. Jednym z takich przykładów był tekst profesora Józefa Albina Herbaczewskiego pod tytułem „Warto pomyśleć!”²², w którym autor nawoływał do współpracy Polaków z Litwinami. Innym materiałem wzbudzający dyskusję był artykuł autora ukrywającego się pod pseudonimem R. Chochoł. Przedstawił on dość nieciekawą wizję, która czekała na młodego Polaka mieszkającego na Litwie:

Przed przeciętnym kolegą, kończącym studja wyższe, staje często problemat: albo emigrować i poza granicami kraju szukać pracy zarobkowej, albo uzyskanie jej na miejscu okupić całkowitem

¹⁸ Tuber 1927. W setną rocznicę Konrada Wallenroda, *Iskry* 2:2-3; Z powodu jubileuszu Marji Rodziewiczówny. 1927, *Iskry* 1:2; H. Ż. 1929. Echa uroczystości mickiewiczowskich w Paryżu, *Iskry* 5:3-4; A. Nagurska 1929. O studentach Polakach z Litwy i o pomniku Adama Mickiewicza w Paryżu, *Iskry* 5:6-8.

¹⁹ T. Alb. 1927. Lato, *Iskry* 1:3; idem. 1927. Zewy, *Iskry* 2:4; idem. 1927. Arabeski, *Iskry* 2:4-5; idem. 1927. Entuzjizm, *Iskry* 4:2; idem. 1927. Jesień, *Iskry* 9:6; idem. 1927. Czyli kiedy..., *Iskry* 9:6-7; idem. 1927. Śnieg, *Iskry* 9:7.

²⁰ A. Nagurska 1928. Odrębności, *Iskry* 4:8-9; eadem. 1928. Pocałunki, *Iskry* 4:9; eadem. 1928. Irracjonalizm, *Iskry* 7:6; eadem. 1928. Obrona lenistwa, *Iskry* 8:6-8.

²¹ Korespondencja z czytelnikami. 1929, *Iskry* 3-4:14-15.

²² J. A. Herbaczewski 1930. Warto pomyśleć!, *Iskry* 1:10-13.

odseparowaniem się od życia polskiego, zamknięciem głęboko w duszy i skazaniem na wyjawienie swojego narodowego ja²³.

Z kolei nad kwestią wyboru zawodu, a zatem także celem kształcenia młodego pokolenia zastanawiał się Wiktor Budzyński²⁴. Redakcja pisma zdecydowała się na zamieszczenie niniejszego referatu (autor przedstawił go na polskiej konferencji pedagogiczno-oświatowej w Kownie w kwietniu 1931 r.), chociaż Budzyński skoncentrował się wyłącznie na przedstawieniu walorów zawodów niedyplomowanych.

Na łamach „Iskier” w dalszym ciągu sporo miejsca poświęcano sprawom organizacyjno-politycznym i choć blok ten nie był już tak dominujący, wciąż był liczny. Starano się informować czytelnika periodyku o wszystkich istotnych wydarzeniach organizacyjnych. Pisano zatem zarówno o działalności Zjednoczenia Studentów Polaków Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie²⁵, Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy²⁶, jak i o każdym odbywającym się Zjeździe Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy²⁷.

Chętnie poruszano również tematykę korporacyjną. Nic w tym dziwnego, skoro jak napisał Patryk Tomaszewski (Tomaszewski 2005:33-37), wszyscy redaktorzy-wydawcy „Iskier” związani byli z Korporacją „Lauda”. Były więc numery niemalże w całości poświęcone właśnie korporacji „Lauda”²⁸ czy też „Samogitia”²⁹. Pisano także o „Polonii”³⁰, „Zniczu”³¹ oraz „Arkonii”³².

Znacznie częściej niż w poprzednim okresie na łamach „Iskier” gościła korespondencja z Europy. Młodzi ludzie niezwykle chętnie dzielili się swoimi wrażeniami z pobytów w wielu ciekawych miejscach. Wyjazdy te były różnie organizowane bądź w związku z jakimś konkretnym

²³ R. Chochoł 1931. Niebezpieczeństwo emigracji i reneacji, *Iskry* 7:12-13.

²⁴ W. Budzyński 1931. Wybór zawodu, *Iskry* 7:14-17; 8:13-15; 9:14-17.

²⁵ Obchody IV-tej rocznicy istnienia Zjednoczenia Polaków Studentów U. L. 1929, *Iskry* 8:2; Obchody IV-tej rocznicy istnienia Zjednoczenia Polaków Studentów U. L. 1929, *Iskry* 8:2; Zarząd ZSPUWW. 1930. W sprawie wyborów do Przedstawicielstwa Studentów U. W. W., *Iskry* 2:3-4; Jubileusz Zjednoczenia S.P.U.W.W. 1930, *Iskry* 3:1-2; Z. Ugiński. 1930. Po pięciu latach, *Iskry* 3:2-4; 7 Zarządów i 6 Prezesów. 1930, *Iskry* 3:10-11; Deklaracja Zarządu Zjednoczenia S.P.U.W.W. 1931, *Iskry* 3:2-3; C. M., S. Bukowski. 1930. Rys historyczny Zjednoczenia Studentów Polaków Uniwersytetu W. W. w Kownie, *Iskry* 3:5-9.

²⁶ Sprawozdanie Zarządu Z.P.M.A.L. z działalności za ub. rok akademicki. 1932, *Iskry* 7:5-6; Sprawozdania ośrodków. 1932, *Iskry* 7:6-8; O większą aktywność. 1932, *Iskry* 1:9; Sprawozdanie Zarządu Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy za rok akad. 1929-30. 1930, *Iskry* 1:6-8.

²⁷ IV Zjazd. 1930, *Iskry* Nr zjazdowy: 1-2; Program IV Zjazdu Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. 1930, *Iskry* Nr zjazdowy:6; IV Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. 1930, *Iskry* 1:2-4; Wnioski i uchwały IV Zjazdu. 1930, *Iskry* 1:5; V Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. 1931, *Iskry* 6:5; H. Żymont. 1931. Po piątym Zjeździe, *Iskry* 7:1-2; V Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. 1931, *Iskry* 7:3-6; V Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. Sprawozdania ośrodków. 1931, *Iskry* 9:11-12; VI Zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy. 1932, *Iskry* 5-6:5; VI Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. 1932, *Iskry* 7:3-4; H. Żet. 1933. VII Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, *Iskry* 5:3-4.

²⁸ Poświęcenie sztandaru korporacji „Lauda”. 1929, *Iskry* 8:4-5; Trzecia rocznica K! „Lauda”. 1931, *Iskry* 5:1-2; Stary, Rys historyczny Korporacji „Lauda”. 1931, *Iskry* 5:2-10.

²⁹ Rys historyczny Korporacji „Samogitia”. 1931, *Iskry* 9:4-8; Kasowość K! Samogitia. 1931, *Iskry* 9:8-10; F. Kwaśnicki. 1928. Mianowanie Filistrów Korporacji „Samogitia” w Pradze, *Iskry* 5:12-13; „Samogitia” w Bernie Morawskim. Rys sprawozdawczy. 1931, *Iskry* 3:8-10.

³⁰ Zetem. 1928. Sto lat pierwszej polskiej korporacji „Polonia”, *Iskry* 6:8-11.

³¹ „Znicz”. 1930, *Iskry* Nr zjazdowy:2; W. L. 1930. Powstanie nowej polskiej organizacji akademickiej w Kownie. Związek Polek Akademiczek U. L. „Znicz”, *Iskry* Nr zjazdowy:2; Z. Z. 1932. „Znicz”, *Iskry* 1:3-4.

³² Z. U. 1929. Złoty jubileusz Arkonji, *Iskry* 6:8-9.

wydarzeniem, bądź w celu podjęcia nauki za granicą, bądź typowo turystycznie. Z relacjami z różnych tych wypraw mógł zapoznać się czytelnik „Iskier”. Wdzięcznym tematem okazała się być Francja, której poświęcono kilka ciekawych reportaży³³. Z kolei nad urokami słonecznej Italii zachwycono się w artykule zatytułowanym „Studja pod błękitnem niebem włoskim”³⁴, do której to coraz częściej przybywali Polacy w celu podjęcia studiów. W tekście czytamy między innymi:

Nie jest żadną tajemnicą, że młodzież polska tłumnie udaje się na studja uniwersyteckie do Italji. Od Triestu po Neapol wszędzie spotkamy polskich studentów, którzy rok rocznie przybywają do Italji, aby, stosownie do zamiłowania, zapisać się tu na medycynę, na prawo, inżynierję morską czy ładową, architekturę, filozofję, matematykę, nauki polityczne, handlowe itd itd.³⁵

Autor (niestety nie podpisany) wymienił szereg włoskich miast, w których obecność młodych Polaków była widoczna (Rzym, Triest, Wenecja, Padwa, Bolonia, Florencja, Perugia, Mediolan i Neapol). Tematyce włoskiej poświęcony był również felieton *Piccolo* pod tytułem „Garść wrażeń z eskapady do Włoch”³⁶. Ponadto subiektywnymi wrażeniami dzieli się młodzi ludzie również z podróży do Pragi³⁷, Berna Morawskiego³⁸, Rygi³⁹, Wiednia⁴⁰, Budapesztu⁴¹ czy Berlina⁴².

Twórcy „Iskier” chcieli, aby periodyk był przede wszystkim zwierciadłem życia młodego pokolenia żyjącego na Litwie, stąd też starali się informować młodzież o istotnych wydarzeniach bieżących. W późniejszym okresie pisma zdecydowanie mniej miejsca poświęcano zagadnieniom kulturalnym. Niewątpliwie najbardziej widoczną „pozycją” w tym dziale były niezwykle atrakcyjne i ciekawe felietony autora ukrytego pod pseudonimem *Consors*⁴³. Pisał on bardzo dużo i często, wzbogacając tym samym niezbyt rozbudowany blok kulturalny. Ponadto na uwagę zasługują: tekst *Jawnuty* „O Franciszku Mickiewiczu”⁴⁴, opowiadający o nieszczęśliwym życiu artysty – poecie i malarzu, bracie wielkiego polskiego wieszcza Adama Mickiewicza, artykuł *Kaesa*⁴⁵ o domysłach *Boya-Żeleńskiego*, dotyczących śmierci A. Mickiewicza oraz recenzje:

³³ „Paryżanie” kowieńscy. 1928, *Iskry* 7:11-12; Uniwersytet w Grenobli. 1928, *Iskry* 8:2-4; H. Ż. 1929. Echa uroczystości mickiewiczowskich w Paryżu, *Iskry* 5:3-4; K. Czarkowski. 1930. Paryż – Kolonia polska w Nancy. Kilka słów o Francuzach, *Iskry* 9-10:5-6; „Ça C'est Paris”. 1931, *Iskry* 2:5-8; 3:5-8; 4:6-10; K. Okulicz. 1932. Na drogach współpracy. Federacja stowarzyszeń z Litwy w Paryżu, *Iskry* 2:4.

³⁴ Studja pod błękitnem niebem włoskim. 1932, *Iskry* 3-4:10-12.

³⁵ Studja pod błękitnem niebem włoskim. 1932, *Iskry* 3-4:3.

³⁶ *Piccolo*. 1933. Garść wrażeń z eskapady do Włoch, *Iskry* 5:10-12.

³⁷ F. Kwaśnicki. 1928. Z życia akademików Polaków w Pradze, *Iskry* 4:10-11; idem. 1928. Mianowanie Filistrów Korporacji „Samogitia” w Pradze, *Iskry* 5:12-13.

³⁸ „Samogitia” w Bernie Morawskim. Rys sprawozdawczy. 1931, *Iskry* 3:8-10; List z Berna Morawskiego. 1929, *Iskry* 5:14-16.

³⁹ H. Żet. 1928. Studenci Polacy w Rydze, *Iskry* 5:23-24; Na powitanie kolegów-Ryżan. 1934, *Iskry* 4:1.

⁴⁰ Polskie Akademickie Stowarzyszenie „Ognisko” w Wiedniu. 1929, *Iskry* 3-4:4-6.

⁴¹ XI Kongres międzynarodowej Konferencji Studentów w Budapeszcie. 1929, *Iskry* 7:5-6.

⁴² Polska młodzież akademicka w Niemczech. 1929, *Iskry* 6:11-12.

⁴³ *Consors*. 1928. Ze wspomnień petersburskich, *Iskry* 5:13-22; 4:12-15; idem. 1929. Ze wspomnień o tych, którym ma się wiele do zawdzięczenia, *Iskry* 5:10-12; idem. 1929. Towarzystwo a przyjaźń, *Iskry* 6:3-8; idem. 1930. O czci, jej rodzajach i zboczeniach, *Iskry* 9-1:3-5; idem. 1930. Ze wspomnień warszawskich, *Iskry* 1:14-17; 2:12-17; idem. 1931. Ze wspomnień warszawskich, *Iskry* 1:9-13; 2:11-15; 3:10-12; 5:14-18; 6:12-14.

⁴⁴ *Jawnuta*. 1932. O Franciszku Mickiewiczu, *Iskry* 3-4:3-6.

⁴⁵ *Kaes*. 1932. Tajemnica śmierci Mickiewicza w oświetleniu *Boya-Żeleńskiego*, *Iskry* 7:9-11

książki Władysława Wielhorskiego pod tytułem „Etnografiniai klausimai Rytų Prūsuoje”⁴⁶ (Sprawy etnograficzne w Prusach Wschodnich) wydanej nakładem Zjednoczenia Studentów Polaków Uniwersytetu Witolda Wielkiego oraz pisma dla młodzieży „Wytrwaj”⁴⁷ wydanego przez związek nauczycieli szkół polskich na Litwie. Większość istotnych wiadomości kulturalnych zamieszczano jednak w stałych rubrykach tematycznych, takich jak: „Kartka literacka”, „Pisma i książki”, „Na naszej scenie”, „Życie kulturalne” czy „Przegląd prasy”.

Analizując zawartość treściową „Iskier” trzeba także wspomnieć o problematyce historycznej, poruszanej na łamach periodyku (choć objętościowo nie był to najliczniejszy zbiór). W 1930 r. miesięcznik starał się włączyć się do obchodów pięćsetnej rocznicy śmierci Witolda Wielkiego. Wydrukowano wówczas tekst o zasługach wielkiego księcia nie tylko dla Litwy⁴⁸. Z kolei z okazji setnej rocznicy powstania listopadowego opublikowano artykuł o tym wydarzeniu⁴⁹ oraz przypomniano młodzieży postać Emilii Plater⁵⁰. W 1934 r. na łamach „Iskier” ukazał się przedrukowany za zgodą autora Tadeusza Katelbacha z „Gazety Polskiej” artykuł zatytułowany „Mūsų žmogus – Józef Piłsudski”⁵¹. Autor dość szczegółowo przedstawił sylwetkę marszałka i niektórych członków jego rodziny. Na zakończenie zawarł następującą konkluzję:

W tych dwóch słowach – mūsų žmogus – „nasz człowiek”, które tyle razy słyszałem w ustach Litwinów, gdy mówiłem z nimi o Piłsudskim, streszcza się cała, wewnętrzna treść ich stosunku do Marszałka. Mūsų žmogus – Józef Piłsudski, to najprostsza i najlepsza definicja tego stosunku⁵².

W cyklu historycznym nie zabrakło także artykułów poświęconych litewskim i polskim uczelniom⁵³ oraz państwu litewskiemu⁵⁴.

Całość tematyczną miesięcznika dodatkowo uzupełniały sporadycznie goszczące materiały sportowe⁵⁵ oraz turystyczne⁵⁶.

Na zakończenie trzeba podkreślić, że „Iskry” jako pierwsze pismo młodzieży akademickiej na Litwie, odegrały istotną rolę integracyjną w środowisku polskim. Twórcy periodyku propagowali patriotyzm, usiłowali zaszczerpić u młodego czytelnika wiele ważnych cnót, takich jak: uczciwość, godność, honor, obowiązkowość czy pracowitość. Starano się zainteresować młodzież akademicką tematami zarówno ważnymi, jak i kontrowersyjnymi. Oczywiście nie zawsze i nie wszystkim odpowiadała ideologia forsowana przez poszczególne redakcje. Nawet na łamach miesięcznika można było przeczytać niezwykle krytyczne uwagi dotyczące periodyku, jak na przykład wypowiedź G. Naretewa z 1930 r., który napisał:

⁴⁶ Etnografiniai klausimai Rytų Prūsuoje. Pierwsze wydawnictwo Zjednoczenia Studentów Polaków U.W.W. 1931, *Iskry* 1:13-14.

⁴⁷ R. Chochoł. 1931. Wątpliwości, *Iskry* 6:10-12.

⁴⁸ Litwa Witoldowa a uniwersytet krakowski. 1930, *Iskry* 2:4-6.

⁴⁹ H. Żymont. 1930. W listopadową rocznicę, *Iskry* 2:1-2.

⁵⁰ W hołdzie Emilji Plater. 1930, *Iskry* 3:4-5.

⁵¹ T. Katelbach. 1934. Mūsų žmogus – Józef Piłsudski, *Iskry* 2-3:6-11.

⁵² T. Katelbach. 1934. Mūsų žmogus – Józef Piłsudski, *Iskry* 2-3:11.

⁵³ Consors. 1929. Wiekowe gody Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, *Iskry* 7:6-7; Nasze życzenia. 1932, *Iskry* 2:1; Główne daty i cyfry z pierwszego dziesięciolecia uczelni kowieńskiej. 1932, *Iskry* 2:2-4.

⁵⁴ W dziesiątą rocznicę Niepodległości Litwy. 1928, *Iskry* 4:1; Nowe drogi Litwy. 1934, *Iskry* 1:3-4.

⁵⁵ Kryzys sportu polskiego w Litwie. 1931, *Iskry* 4:4-5; As. 1934. Przegląd szachowy, *Iskry* 2-4:17-18.

⁵⁶ M. 1933. O wycieczkach krajoznawczych, *Iskry* 6:11-12; J. Brzozowski. 1934. Na jeziora i rzeki!, *Iskry* 1:14-15.

Mówiono też na zjeździe wiele, a tej jesieni mówić się będzie zapewne jeszcze więcej, (bo z tym interesem coraz gorzej) o „Iskrach”. Pamiętam pierwszy zjazd. Paru ludzi trzeźwych (niekoniecznie dosłownie, lecz bez wątpienia w znaczeniu przenośnym) wykazywało, iż wydawanie własnego pisma jest rzeczą ponad nasze siły, projektem przedwczesnym. Powróciliśmy właśnie z doliny Mickiewicza, zjazd był ożywiony duchem wieszczca, do prezydium napływały masowo wnioski pod hasłem „mierzenia sił na zamiary”. Jeden z nich (najpoprawniej zredagowany) przyjęto niemal jednogłośnie. Zjazd się skończył – „sił” nie przybyło, a „zamiar” dwutygodnika stał się miesięcznikiem. Przyszedł drugi zjazd – ludzi trzeźwych na nim nie było – pokiwano głowami nad smutnym stanem rzeczy – ponowiono uchwałę z przed roku. „Sił” nie przybyło, a „zamiar” miesięcznika zaczął się przekształcać na pismo nieperjodyczne (stałe opóźnienia z „powodów technicznych”). Na trzecim zjeździe znaleźli się ludzie, którzy przez dwa lata zdążyli otrzeźwieć z młodzieńczych zapędów i ośmielili się realnie zaproponować upoważnić w razie potrzeby Zarząd do zwinięcia wydawnictwa i szukania nowych dróg prowadzenia akcji propagandowo-informującej (dział akademicki w „Dniu Kow”). Zjazd uznał wydawanie „Iskier” za konieczne, a w rezultacie „sił” ubyło, „zamiar” zwiększył format, zmniejszył objętość i stał się całkiem nieperjodyczny⁵⁷.

Rzeczywiście redakcja „Iskier” od 1930 r. borykała się z trudnościami finansowymi, stąd pewne opóźnienia w wydawaniu kolejnych numerów (Jackiewicz 2003:135). Kolejne zmiany formatów i objętości (liczba stron wahała się od 8 do 24) miały służyć lepszemu wizerunkowi pisma. Gdy w październiku 1933 r. (od nr 5) zaczęto wydawać „Iskry” ponownie w formacie A4 (w okresie od X 1930 r. do XI 1932 r. miesięcznik charakteryzował się formatem 24 x 17 cm), tym razem z okładką, w artykule redakcyjnym napisano:

W nowej szacie rozpoczynamy nowy akademicki rok pracy. W miarę naszych możliwości będziemy się również starali rozszerzyć i urozmaicić pismo. Niezmiennym ma pozostać tylko jego cel – być zwierciadłem życia młodego pokolenia w Litwie i nurtujących w niem prądów ideowych⁵⁸.

Niestety po tym oświadczeniu „Iskry” długo nie przetrwały. Styczniowe wybory do Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego (1934 r.) wyłoniły nowy zarząd i prezesa, którym został student medycyny – Adam Dowgird. Nowe władze – jak napisał Jackiewicz (2003:135) – nie popierały „konserwatywnych” „Iskier”, toteż pismo wkrótce przestało wychodzić. W 1934 r. ukazało się zaledwie 5 numerów, w 3 zeszytach. Najprawdopodobniej ostatnia edycja periodyku miała miejsce 18 czerwca 1934 r.⁵⁹

Po upadku „Iskier” rozpoczęto starania o utworzenie nowego organu młodzieży akademickiej. Zatem jakby w miejsce „Iskier” 1 lipca 1935 r. powołano „Głos Młodych” stojący w opozycji do „krajowców”. „Głos” ukazywał się z podtytułem „Miesięcznik młodzieży polskiej na Litwie”, na kartach formatu A4. Redaktorem-wydawcą był Stanisław Palczyński, choć faktycznym założycielem pisma był Tomasz Surwiłło. Nowy miesięcznik cieszył się poparciem polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Tomaszewski 2005:34). Pojawienie się „Głosu Młodych” było definitywnym końcem „Iskier”. Pisma, które *de facto* było głosem polskiej młodzieży akademickiej na Litwie i które pomimo wielu krytycznych i niepoehlebnych opinii utrzymało się na rynku wydawniczym kilka lat. Pisma, które starało się odzwierciedlać wszystkie blaski i cienie młodego pokolenia żyjącego na Litwie.

⁵⁷ G. Naretew. 1930. Nieaktualne uwagi na aktualny temat, *Iskry* 2:3-4.

⁵⁸ Od Redakcji. 1933, *Iskry* 5:2.

⁵⁹ Autorka jednak nie wyklucza, że „Iskry” mogły ukazywać się także w 1935 r. lub nawet 1936 r. Ostatni numer (Nr 4-5 z 1934 r.), do którego dotarła datowany był właśnie na 18 VI 1934 r. stąd zatem ten wniosek.

References

- GZELLA, J. Studenckie organizacje polonijne na Litwie w świetle rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu i ich organu prasowego. In *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. Red. Bohdana Ryszewskiego. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. tom 7, s. 75–88.
- Iskry*, 1927–1934.
- JACKIEWICZ, M. *Polacy na Litwie 1918-2000. (Słownik biograficzny)*. Warszawa: Wydaw. Andrzej Frukacz: Ex libris – Galeria Polskiej Książki, 2002.
- JACKIEWICZ, M. Prężny pośrednik. Prasa polska w Kownie 1919-1940. In *Darbai ir Dienos*, 2003, no. 34, s. 133–135.
- KRAJEWSKI, Z. *Polacy w Republice Litewskiej 1918-1940*. Lublin: Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKA, 1998.
- LENKUTIS, F. *Ludność polska w Litwie*. Warszawa: Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy, 1930.
- MAKOWSKI, B. *Litwini w Polsce 1920-1939*. Warszawa: PWN, 1986.
- OCHMAŃSKI, J. *Historia Litwy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982.
- TOMASZEWSKI, P. Zarys działalności polskich korporacji akademickich – „Lauda” w Kownie oraz „Samogitia” w Wiedniu, Pradze i Brnie. In *Pro Fide Rege et Lege*, 2005, no. 4, s. 33–40.

ISKRY (THE SPARKS) – THE VOICE OF POLISH ACADEMIC YOUTH IN LITHUANIA

Joanna Gomoliszek

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

S u m m a r y

The Polish-Lithuanian relations in the 20-year-long interval period between the World Wars were extremely difficult and controversial. The reasons behind this were of historical and legal nature. The politics of the independent Republic of Lithuania (1918-1940) were mainly aimed at restricting the position of the Polish minority. Under these circumstances the Poles were struggling to sustain their national identity by means of, for example, establishing various organizations of cultural and educational profile. Such initiatives were undertaken within the students' society at the University of Kovno (Kaunas). Polish students participated vigorously in the university's activities. Throughout the years, starting with 1927, they were elected to Students' Representative body and from the 1st of April 1927 they issued their own periodical by the title of "Iskry" ("Žiežirbos", "The Sparks").

Ksawery Narkiewicz was the first publishing editor later superseded by Stanisław Radecki-Mikulicz and Michał Ukiński. Originally "Iskry" ("The Sparks") were being issued under the name of "Dwutygodnik młodzieży akademickiej" ("The Biweekly Journal of Academic Youth"), but very soon the frequency of issuing the periodical changed and eventually in October 1927 the subtitle of the publication was altered to "Miesięcznik polskiej młodzieży akademickiej Litwy" ("The Monthly Journal of Lithuania's Academic Youth"). This periodical was most likely being published until June 1936. According to the assurances made by the editorial body, which resided in Kovno in the Orzeszkowej 12 St., this monthly journal was being issued with the acknowledgement of the military censorship, throughout the summer brake: from July till September. The first edition contained a declaration of aims which stated that "Iskry" ("The Sparks") are to be the voice of the academic youth, to become the connection between them and the elder generation and between them and the rest of the Polish youth in the country – the school and non-school youth and to serve as the common ground uniting the groups of Polish academics of Lithuania, scattered among almost all European countries, into one family. (Słowo wstępne (Introduction). 1927, "Iskry" ("The Sparks") 1st: 1.).

Gauta 2006 m. spalio mėn.